

bk. İndeks). Üsküdar'da avcı kuşlarına bakan zümrenin yerleştiği yer bugün de Doğanlılar adıyla anılmaktadır. Doğuya yapılan seferlerin ilk durağı olan bu meydana askere ziyafet verilir.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, E. 7774/1-2; BA, MD, nr. 3, s. 119, 135, 331, 357; BA, İbnülemin-Saray, nr. 166; BA, Cevdet-Saray, nr. 132, 446, 1492, 1675, 2877; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, İstanbul 1990, II, 60-61, 170; *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid* (nşr. Halil İnalıcık), Ankara 1954, tür.yer.; *Defter-i Bâzdârân-ı Vilâyet-i Rumeli ve Anadolu ve Gayruhu*, İstanbul Belediyeşi Atatürk Kütüphanesi, nr. 0.60; Aşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 2, 3, 134; Selânikî, *Tarih* (İpsirli), I, 235, 286, 377; II, 441; *Kanunnâme*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 587, vr. 165^a-166^b; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 768; *Kanunnâme*, Süleymaniye Ktp., Reisülkütâb, nr. 1004, vr. 94^a-95^a; *Kanunnâme*, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1734, vr. 63^b; Ayn Ali, *Risâle-i Vazîfhorân*, s. 95; Avni Ömer Efendi, *Kânûn-ı Osmânî Mefhûm-ı Defter-i Hâkânî* (nşr. İ. Hak-ı Uzunçarşılı), *TTK Belleten*, XV/59 (1951), s. 395; J. B. Tavernier, *Osmanlı Sarayında Yaşam* (trc. Perran Üstündağ), İstanbul 1984, s. 125-127; Abdî Paşa, *Vekâyî'nâme*, TSMK, Koğuşlar, nr. 915, tür.yer.; Mehmed Halife, *Târîh-i Gilmânî*, İstanbul 1340, s. 97; Paul Rychart, *The Present State of the Ottoman Empire*, London 1972, s. 196; Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar (1672-1673)* (nşr. Charles Schefer, trc. Nahid Sırrı Örik), Ankara 1987, I, 124-125; II, 48; d'Ohsson, *Tableau général*, VII, 20; Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidî*, İstanbul 1328, I, 222; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 344, 347; a.mlf., *Kapukulu Ocakları*, I, 169, 200, 367; II, 142; a.mlf., *Saray Teşkilatı*, s. 205, 311, 328, 337-338, 421-424; Barkan, *Kanunlar*, s. 20, 263, 272, 274, 277, 278, 280, 296, 331; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası*, s. 80-86, 199-200, 263-264, 340-342, 397, 413, 444, 488, 491, 508; İsmail H. Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, s. 65-67; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, İstanbul 1981, s. 212; Halil İnalıcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara 1987, s. 118, 158, 207; a.mlf., "Doğhandi", *El² (Fr.)*, II, 629-630; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilâtı*, İstanbul 1990, s. 36-37, 54; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 126-127, 170, 209, 293-294; Ahmed Refik [Altınay], "Fatih Devrine Ait Vesikalar", *TOEM*, VIII-XI/49-62 (1935-37), s. 5, 18-20; Kâmil Su, "Balıkesir'de Hassa Doğanlılarına Dair Belgeler", *Kaynak Mecmuası*, nr. 39, Balıkesir 1936; Ali Rıza Yalçın, "Doğanlı Avcılık", *Ülkü*, III/27, Ankara 1949, s. 29-31; Aleksandr Stoyonovski, "Türk Hakimiyetinde Makedonya'da Hristiyan Doğanlılar", *BTID*, IV/21 (1969), s. 24-28; Emel Esin, "Kuşçı Türk Sanatında Atlı Doğanlı İkonografisi Hakkında", *STY*, VI (1974-75), s. 411-452; Bistra Cvetkova, "La Fauconnerie dans les sancaks de Nicopol et de Vidin aux XVe et XVIe siècles", *TD*, sy. 32 (1979), s. 795-818; "Doğanlı-başı", *TA*, XIII, 415-416; "Doğanlılar", a.e., XIII, 416; Pakalın, I, 470; "Doğanlılık", *ABr*, VII, 358-359.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

DOĞRUL, Ömer Rıza

(1893-1952)

Dinî-İslâmî konulardaki yazıları ve yayınları ile tanınan müellif, gazeteci ve mütercim.

Aslen Burdurlu olup Mısır'a yerleşmiş bir ailenin çocuğu olarak Kahire'de doğdu. Tahsilini Ezher Üniversitesi'nde tamamlayıp Mısır'da gazeteciliğe başladı. Balkan Harbi'nden sonra ve I. Dünya Savaşı sırasında Kahire'de *es-Siyâse* gazetesinde edebî makaleler yayımladı. Bu arada İstanbul'daki *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinde "Mısır Mektupları" adıyla yazıları çıktı. *Sebilürreşâd*'daki ilk makalelerini de Kahire'den gönderdi. Mehmed Âkif'le tanıştığında Kahire'de *eş-Şa'b* gazetesine yazı yazıyordu. 1915'te İstanbul'a gitti; İslâm âlemine dair *Tasvîr-i Efkâr*'da yayımladığı yazılarla Türk basını hayatına girdi. Daha sonra Mehmed Âkif'in kızı Cemile Hanım'la evlendi. Milli Mücadele yıllarında *Tevhîd-i Efkâr*'da yazarlıktan gazeteciliğe geçti. Bu sırada *Vakit* gazetesinde yayımladığı Türkiye-Mısır ilişkileri hakkındaki bazı yazılarından dolayı 1925'te İstiklâl Mahkemesi'nce tutuklandıysa da bir müddet sonra serbest bırakıldı. Bu yıllarda dönemin en değerli dinî yayınlarından olan "Asr-ı Saâdet" serisini tamamladı. 1940'ta Eşref Edip, İsmail Hakkı İzmirli ve Kâmil Miras'la birlikte çıkarmaya başladıkları *İslâm-Türk Ansiklopedisi* ve bu ansiklopedinin mecmuasında çok sayıda madde ve makale yazdı. 1940-1950 yılları arasında *Cumhuriyet* gazetesinde günlük siyasî yazılar kaleme aldı, İstanbul Radyosu için İslâm dünyası hakkında siyasî icmaller hazırladı. 1947-1948 yıllarında, yazarları arasında Türk ve İslâm dünyasının önemli isimleri bulunan dinî-fikrî muhtevalı haftalık *Selâmet Mecmuası*'nı çıkardı. Çok partili

Ömer Rıza Doğrul

hayata geçiş sırasında yayımlanan önemli İslâmî dergilerden biri olan *Selâmet Mecmuası*'nda ilmî-dinî araştırmalar, İslâm dünyasındaki düşünce hareketleri, İslâm klasikleri gibi konuların yanında özellikle o yıllarda din öğretimiyle ilgili olarak basında ve mecliste yapılan tartışmalara da yer verdi. Din öğretiminin gereğini ortaya koyarak bu konuda kamuoyu oluşmasına büyük ölçüde yardım etti; din hürriyetinin sağlanmasında ve ilkokullara din dersi konulmasında önemli hizmetlerde bulundu.

Ömer Rıza, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'den Konya milletvekili seçildi. Milletvekili iken *Cumhuriyet* gazetesinde, daha çok Ortadoğu ve İslâm ülkeleri hakkındaki inceleme ve gözlemlerine dayanan "Komşu Memleketlerde Olup Bitenler", "Günün Olayları", "Pakistan Mektupları" ve "Seyahat İntibahları" gibi ana başlıklarla siyasî yazılar yayımladı. Bu makalelerinde Türkiye'yi diğer İslâm ülkelerindeki inkılâp hareketlerinin önderi olarak gösteren yazar, daha o yıllarda dünyadaki Doğu ve Batı bloklarına karşı İslâm cephesi adıyla üçüncü bir cephe oluşturulması fikrini savundu. İslâm ülkeleri arasındaki iş birliği ve Türkiye'nin bu iş birliğindeki rolü üzerinde durarak İslâm birliğinin İslâm ülkelerinin yanlış tutumları yüzünden sağlanamadığını göstermeye çalıştı. Doğu ülkelerinin çeşitli meselelerini ve Türk inkılâbının bu ülkelerde yaptığı yankıları tahlil etti; o ülkeler için kurtuluş çarelerinin neler olabileceğini söyledi, özellikle Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinde müslümanların rolünü ortaya koydu. İslâm ülkelerindeki ilim ve devlet adamlarını dostlarına, sürekli olarak Türk ve Arap ülkeleri arasındaki dostluğun önemini ve geliştirilmesi gerektiğini anlattı. O dönemde Arapça bilen ve İslâm dünyasını yakından tanıyan Türk gazetecilerinin basın hayatından çekilmiş bulunmaları Ömer Rıza'nın yazılarına ayrı bir değer kazandırmıştır.

Ömer Rıza, Büyük Millet Meclisi Dış İşleri Encümeni'nde de görev almıştı. İslâm ülkeleriyle kurulan ilişkilerde onun bilgisinden istifade edildi. Bu arada Türk-Pakistan Kültür Cemiyeti'ne başkan seçildi. 1951'de Pakistan'da yapılan İslâm Kongresi'ne katıldı. Hayatını kalemle kazanan nâdir yazarlardan biri olan Ömer Rıza, uzun süren bir hastalık döneminde sonra 13 Mart 1952'de İstanbul'da öldü; mezarı Edirnekapi Şehitliği'ndedir.

Devrinin Türk aydınları arasında taassuba düşmeden İslâm dinini etraflıca inceleyen ve bu incelemelerini çeşitli eserleriyle halka ulaştıran Ömer Rıza, başta Türkiye olmak üzere dünyadaki müslümanların çeşitli siyasî ve sosyal problemleriyle yakından ilgilenmiş, bunların kuruluş davasını samimiyetle benimseyerek kalemini sonuna kadar bu çizgide kullanmıştır. Bilhassa Hindistan Millî Mücadelesi içinde Hint müslümanlarının rolünü çok iyi anlamış, takdir etmiş ve bu mücadeleleri çeşitli yazılarıyla Türk halkına da anlatmıştır. Ayrıca Türkiye'nin diğer müslüman ülkelerle olan iktisadî, siyasî ve içtimai münasebetlerinin gelişmesi için ömrü boyunca büyük gayret göstermiştir.

Ömer Rıza Doğrul, bu hizmetlerine rağmen dinî çevrelerce iki bakımdan tenkit edilmekten kurtulamamıştır. Bunlardan başta geleni 1926 yılında girdiği anlaşılan masonluk, diğeri ise Kâdiyânî fikirleri yaydığı şeklindeki ithamlardır. Esas şöhretini yaptığı yıllarda biraz da locaların kapalı oluşu sebebiyle pek bilinmeyen masonluğu daha sonra muarızları tarafından sık sık gündeme getirilmiştir. Özellikle *Tanrı Buyruğu*'nu yayımladığı yıllarda (1943-1947) her iki bakımdan da tenkit edildiği görülmektedir. Fakat onun dinî-millî faaliyet ve eserlerinde masonluğa dair izlerin tesbit edilebilir şekilde aksettiğini söylemek mümkün değildir. Onun "Ana Davalarımız Ana Prensiplerimiz" adıyla Kültür Muhipleri Mahfili'nde verdiği konferansın basılı metninde (İstanbul 1949) masonluğu ahlâkî bir müessese olarak gördüğünü, her masonun bir din sahibi olması gerektiğini, milleti ahlâkî düşüştü bu cemiyetin kurtaracağını iddia etmesi masonluğa bakış açısını göstermektedir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden başlayarak 1950'li yıllara gelinceye kadar dine, din-

darlığı ve özellikle İslâm'a karşı yapılan saldırılara hemen her fırsatta ve devamlı olarak karşı koyması gibi başarılı hizmetlerinin yanında masonluğunun pasif kaldığını belirtmek gerekir.

Kâdiyânîlik konusundaki ithamlara gelince, bu durum daha çok, *Peygamberimiz Aleyhisselâm* ve *Kur'andan İktibaslar* adıyla tercüme ettiği eserlerin müellifi Mevlânâ Muhammed Ali'nin klasik anlayışı zorlayan aşırı akılcı görüşlerine *Tanrı Buyruğu*'nda yer vermesinden kaynaklanmıştır. Ancak bu noktada yapılan ithamlara, Muhammed Ali'nin başlangıçta Kâdiyânîlik hareketinin lideri Gulâm Ahmed'in yanında yer almakla birlikte daha sonra İslâm akidesini zedeleyici ifade ve tutumları yüzünden onun cemaatinden ayrılarak İslâm'a hizmet için müstakil şekilde çalıştığını ve Kâdiyânî değil Ehl-i sünnet akidesine sahip olduğunu ifade ettiğini belirterek cevap vermiştir ("Kâdiyanilikten Teberri Ediyoruz", *Sebilürreşâd*, III/74 [Mart 1950], s. 374-378). Cevabında ayrıca, onunla ittifak halinde olduğu noktaların yanında ihtilâf ettiği meselelerin de mevcut olduğunu söylemiştir. Bugünkü bilgilere göre de Muhammed Ali, aşırı ve yanlış fikirleri yüzünden Gulâm Ahmed'den ayrılan ve İslâm'ın savunulması ve yayılması için bütün gücüyle çalışan Lahor grubunun kurucusu, velûd bir ilim adamı ve önemli bir yazardır (Fığlalı, s. 93-97).

Hayatının son yıllarında bir yayımcı olarak da faaliyet gösteren Ömer Rıza Doğrul'un bu hüviyetini haftalık olarak neşrettiği *Selâmet Mecmuası* ortaya koyar. 23 Mayıs 1947'de neşir hayatına giren bu mecmua 17 Eylül 1948'den sonra yayımlanmamış, 12 Ocak 1949'dan itibaren *Yeni Selâmet* (nr. 69-1) adıyla tekrar çıkarılmıştır. 2 Kasım 1949'a kadar devam eden bu ikinci devre 104. sayı ile IV. cildini tamamlamıştır (nr. 104-36). Dergide dinî, fikrî, felsefî, ilmî, edebî ve tarihî yazı ve araştırmaların yanında "İslâm Âleminin Davaları" ve "Okurların Sorularına Cevaplar" başlıklı bölümler ayrı bir önem taşımaktadır. Ömer Rıza Doğrul, Ahmed Hamdi Akseki, Rıza Nafiz Taner, Mûsâ Cârullah, Ahmet Halit Yaşaroğlu gibi yerli yazarlar yanında, tefrika edilen eserleri ve yazılarıyla Ezher Rektörü Mustafa Abdürrâzık Paşa, A. Cressy Morrison, Muhammed İkbal, Tâhâ Hüseyin, Zeki Ali, John Kingley Birge gibi yabancılar da mecmuanın yazı kadrosunda yer alan başlıca isimlerdir.

Eserleri. Telif ve tercüme birçok eseri bulunan, yaptığı ilâve ve genişletmelerle yarı telif haline getirdiği tercümeleleriyle tanınan Ömer Rıza Doğrul'un başlıca eserleri şunlardır:

A) Telif Eserleri. 1. *Kur'an Nedir* (İstanbul 1345/1927). Avrupalı ve Amerikalı ünlü yazar ve düşünürlerin Kur'an-ı Kerim'in önemi hakkında ortaya koydukları görüşlerden, Kur'an'da yer alan akaid ve ahlâk esaslarından, Doğu ve Batı dilleriyle Türkçe'deki Kur'an tercümelelerinden bahsetmektedir. 2. *Müslümanlık Nedir* (İstanbul 1933). Müslümanlığın esaslarını 155 soru ve cevap şeklinde açıklayan bir kitaptır. 3. "Mehmed Âkif, Şahsı ve Aile Hayatı". Eşref Edip'in *Mehmed Âkif, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1938) adlı kitabının içinde yer alan bir bölüm olup (s. 424-468) ancak üçte birlik kısmının ilk cilt olarak yayımlandığı eserin ikinci baskısında (İstanbul 1962) yoktur. 4. *Tanrı Buyruğu* : Kur'an-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsiri* (İstanbul 1943, 1947, 1955, 1980). Eser "Birinci Ayırım" ve "İkinci Ayırım" adıyla iki kısımdan meydana gelmiştir. Birinci ayırım "Kur'an'ın Tertip ve Taksimi", "Dinin Esasları", "İslâm'ın Amelî Esasları", "Kur'an'daki Peygamberler" ve "Kur'an Aleyhindeki İsnatların Değeri" bölümlerinden oluşan ve İslâm diniyle onun esas kaynağı olan Kur'an'ı ana hatlarıyla tanıtan 200 sayfa hacminde bir giriştir. İkinci ayırım ise "Kur'an-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsiri" alt başlığını taşıyan, Hâfız Osman hatıyyla yazılmış Kur'an metninin de bulunduğu asıl tercüme (meâl) ve tefsir bölümüdür. Dili bakımından devrine kadar yapılan tercüme çalışmaları içinde en başarılı olmakla haklı bir ün kazanan eserin, 1980 yılında A. Muhtar Büyükcınar ve Mustafa Uzun tarafından hazırlanan son baskısında Kur'an-ı Kerim'in metni yer almamış, tercümelerle tefsir mahiyetindeki dipnotlarda bazı eksiklerle, ilk baskısının yapıldığı yıllardaki siyasî ve içtimai şartların da etkili olduğu, daha çok akılcı ve maddî izahlar şeklinde ortaya çıkan hatalı taraflar ve yanlış yönlendirmeler düzeltilmiştir. Tercümenin neşredildiği yıllarda Ömer Rıza'nın masonluğu da zikredilerek çeşitli yayın organlarında eser hakkında ileri sürülen iddialar (bk. *Sebilürreşâd*, III/72 [Şubat 1950], s. 339-341) mütercim tarafından reddedilmiştir (bk. *Sebilürreşâd*, III/74 [Mart 1950], s. 374-378). 5. *Kanlı Gömlek* (İstanbul 1944). Adını, Hz. Osman'ın

Ömer Rıza Doğrul'un Edirnekapi Şehitliği'ndeki mezarı - İstanbul

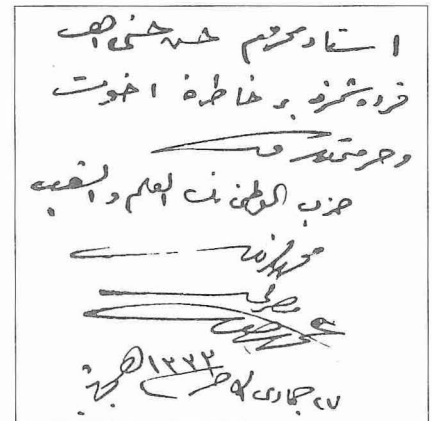
şehid edildikten sonra Şam sokaklarında dolaştırılan kanlı gömleğinden almıştır. İslâm tarihinde Hz. Osman'ın şehâdetiyle neticelenen ilk fitnenin hazırlayıcısı olarak kabul edilen yahudi asıllı Abdullah b. Sebe ile arkadaşlarının gizli bir cemiyet kurup bu işi gerçekleştirmek için nasıl çalıştıklarını ve Hakem Vak'a-sı'ndan sonra Hz. Ali'ye karşı çıkarak Hâricilik hareketini başlatmalarını "ana kaynakların kaydettiği tarihî vak'alara tam sadakat dairesinde" romanlaştırarak anlatan bir eserdir. 6. *Ekber: Bir Türk Dâhisi* (İstanbul 1944). Bâbürlü Hükümdarı Ekber Şah'ın hayatını anlatan bir eserdir. 7. *Cennet Fedaileri: İslâm Tarihinde Gizli ve Yıkıcı Teşekküller* (İstanbul 1945). İki bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde Meymûn el-Kaddâh'ın (ö. 170/786) çocukları ile Karmatîler'in ve İsmâîlîler'in İslâm'a yaptığı kötülükler ele alınmakta, tarihî bir roman mahiyetindeki ikinci bölümde ise İslâm kumandanı Zeydün tarafından Hasan Sabbâh'ın fedaileriyle sahte cennetin ortadan kaldırılması anlatılmaktadır. 8. *İslâmın Özü ve Kur'an'ın Ruhu* (İstanbul 1946). Allah ve insan, cemiyet hayatı, iman ve adalet, düşmanlık, mesuliyet, peygamberler ve ümmetler, insanlığın karşılaştığı tehlikeler gibi çeşitli konulardaki âyetlerin tercümesinden meydana gelir. 9. *Yeryüzündeki Dinler Tarihi* (İstanbul 1947, 1958). Beşerî dinlerden başlayarak ilâhî dinlere ve İslâmiyet'e kadar bütün dünya dinlerine, peygamberlerine, ibadet ve muâmelât anlayışlarına yer verilen, her biri "kitap" adıyla ayrılmış sekiz bölümlük eserde sırasıyla Kelt, Bâbil, Mısır, Yunan, Roma, Hindü, Buda, Konfüçyüs, Tao ve Zerdüşî dinleriyle Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet geniş halk kitlelerinin anlayacağı bir şekilde anlatılmaktadır. 10. *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf* (İstanbul 1948). İslâm'da mânevî hayatla büyük mutasavvıflar ve tarikatlar incelenmiştir. 11. *Hazret-i Râbiatü'l-Adeviyye* (İstanbul 1976). Ünlü kadın velîlerden Râbia el-Adeviyye'nin hayatını ve kişiliğini çeşitli kaynaklara dayanarak inceleyen bir eserdir.

B) Tercümeleri. 1. *Rûh-ı İslâm: Müslümanlığın ve İslâm Mefkûrelerinin Târîh-i Tekâmülü* (İstanbul 1340-1342, 1979). Hindistan ulemâsından Seyyid Emîr Ali'nin eserinin İngilizce ikinci basısından tercümedir. Kitapta Müslümanlığın yayılmasının tarihî gelişmesi ve ki-

sa bir zamanda bunu temin eden âmillere üzerinde durulurken Hz. Peygamber'in seciye ve vasıfları da ana hatlarıyla anlatılmaktadır. 2. *Peygamberimiz Aleyhisselâm* (İstanbul 1341-1342). Hindistanlı yazar Muhammed Ali'nin *Sîret-i Seniyye* adlı eserinin bazı notlarla tercümesidir. 3. *İslâmiyet ve Hükümet* (Ali Abdürrâzık'tan, İstanbul 1346/1927). Din, devlet, hilâfet, saltanat ve siyaset hakkında çeşitli incelemelerden meydana gelmektedir. 4. *İslâm Tarihi: Asr-ı Saâdet* (I-V, İstanbul 1928). İlk iki cildini Mevlânâ Şiblî'nin (Şiblî Nu'mânî, ö. 1914), son iki cildini talebesi Süleyman Nedvî'nin (ö. 1953) kaleme aldığı *Sîretü'n-nebî* adlı eserin tercümesidir. Hindistanlı istiklâl mücahidlerinden yakın arkadaşı olan Zafer Hasan Han'ın, Amerika'da basılmak üzere hazırladığı İngilizce tercümesinden yer yer ilâvelerle hazırlanan eserin I. cildi *Peygamberimizin Sîreti*, II. cildi *Peygamberimizin Risâleti ve Şahsiyeti*, III ve IV. ciltleri *Peygamberimizin Rûhânî Hayatı* alt başlıklarıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. Ömer Rıza, Süleyman Nedvî'nin Hz. Âişe hakkındaki eserini, *İslâm Tarihi Asr-ı Saâdet: Hazret-i Âişe* adıyla tercüme ederek seriyi beş cilt olarak tamamlamıştır. Müellifin *İslâm Tarihi: Sadr-ı İslâm* (VI-IX, İstanbul 1928) adıyla neşrettiği *Asr-ı Saâdet*'in ikinci serisinin VI. cildi Hz. Ebû Bekir'e ayrılmış olup kendisi tarafından yazılmıştır. Hz. Ömer'e dair VII. cilt ise Ömer Rıza'nın evvelce Mevlânâ Şiblî'den tercüme ederek önce 1926 yılında, daha sonra gözden geçirerek 1927'de yeniden yayımladığı eserdir. Serinin yine Ömer Rıza tarafından telif edilerek bir arada basılan VIII ve IX. ciltleri Hz. Osman ve Hz. Ali'ye ayrılmıştır. X. cilt ise daha sonra yeni yazıyla ve *İlk İhtilâf ve İhtilâller* alt başlığıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1935). Bu ciltte Hulefâ-yi Râşidîn devrinde ortaya çıkan ihtilâflar ele alındığı için eser, her biri bir halife'ye ait olmak üzere dört bölümden meydana gelmiştir. Halk arasında *Asr-ı Saâdet* adıyla anılan ve yayımlandıkları tarihten başlayarak günümüze kadar büyük ilgi gören bu seri, yakın tarihimizde Ahmed Cevdet Paşa'nın *Kıyas-ı Enbiyâ*'sından sonra gerek muhteva gerekse ifade açısından bu konudaki en başarılı eser olma vasfını kazanmıştır. Son devirde İslâm dini ile bu dinin peygamberi ve halifeleri hakkında, daha çok L. Caetani gibi yabancı yazarlarla onların tesirinde

kalanların isnat ve iftiraları sonucunda, ülkemizde de yayılan yanlış ve kasıtlı fikirleri tashih etmek bakımından bu eserlerin büyük hizmeti olmuş, yayımlandıkları dönemin dinî ve ilmi çevrelerinde de olumlu yankılar uyandırmıştır (Mehmed Âkif'in bu konudaki değerlendirmesi için bk. Eşref Edip, s. 23-24). 5. *Hazret-i Muhammed ve Kur'an-ı Kerîm* (John Devonport'tan, İstanbul 1928). Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'i öven ve müdafaa eden bir eserdir. 6. *Garbda Müslümanlık Cereyanı* (İstanbul 1346/1928). İngiliz Parlamentosu'nda Lordlar Kamarası üyesi olan ve 1914 yılında İslâmiyet'i kabul eden Headly'nin Müslümanlığın Hristiyanlık karşısındaki üstünlüklerini anlattığı eserinin tercümesidir. 7. *Türkiye Nasıl Doğdu?* (Harold Armstrong'dan, İstanbul 1928). Yazarın, İngiliz yüksek komiserliği ve jandarma müfettişliğinde 1915'te başlayıp Lozan Konferansı'na kadar süren görevleri sırasında bizzat içinde bulunduğu olayları naklettiği bir eserdir. 8. *İslâmiyetin Asrılığı ve Avrupa'nın İslâmlaşması* (İstanbul 1933). Seyyid Emîr Ali, Bernard Shaw ve Mevlânâ Muhammed Ali'nin yazılarının tercümesinden meydana gelmektedir. 9. *Yeryüzünde Din Geriliyor mu, İlerliyor mu?* (İstanbul 1933). 1933 Haziranında Londra'da yayımlanan *Nash* adlı mecmuada Batılı sekiz düşünürün Avrupa, Amerika ve Asya'nın çeşitli ülkelerinde mevcut büyük dinler hakkındaki yazılarının tercümesi olan eserde, ayrıca Ömer Rıza'nın "İslâm Âleminde Din", Eşref Edip'in "Türkiye'de Din" adlı makaleleri de yer

Ömer Rıza Doğrul'un kendi el yazısıyla H. Hüsnü Erdem'e bir ithafı (Veli Ertan arşivi)

almaktadır. 10. *İslâm Medeniyeti Tarihinde Coğrafya ve Ticaret* (J. H. Kraemers'den, İstanbul 1934). İslâmiyet'in doğuşundan X. yüzyıla kadar müslümanların coğrafya alanındaki hizmetlerini, kara ve deniz ticaretinde Avrupa'dan üstünlüklerini anlatan bir çalışmadır. 11. *Kur'an'dan İktibaslar* (Muhammed Ali'den, İstanbul 1934). Kur'an-ı Kerim'de ailevi, medenî, siyasî ve içtimâî esasları ifade eden âyetlerin tercüme ve açıklamasıdır. 12. *İslâm Medeniyeti Tarihinde Fen ve Tıp* (Max Mayerhof'tan, İstanbul 1935). 13. *Ömer Hayyam* (Harold Lamb'dan, İstanbul 1944). Ömer Hayyam'ın romanlaştırılmış biyografisidir. 14. *Hazret-i Muhammed Mustafa* (Muhammed Hüseyin Heykel'den, İstanbul 1945). 15. *Abu'l-Farac Tarihi* (Gregory Ebû'l-Ferec'den [Bar Hebraeus], I-II, Ankara 1945-1950). Ebû'l-Ferec'in yazmış olduğu tarihin, Ernest A. Wallis Budge tarafından Süryânîce'den İngilizce'ye yapılan naklinin bazı açıklamalarla Türk Tarih Kurumu adına yapılan tercümesidir. 16. *Dine Dönüş* (Henry C. Link'ten, İstanbul 1949). Dinin insan şahsiyetini nasıl geliştirdiğini anlatan bu eser Hristiyanlık esaslarına göre yazıldığından Ömer Rıza yer yer İslâmî esaslarla karşılaştırmalar ve açıklamalar yapmıştır. Eserin sonuna Dale Carnegie'nin *Üzüntüyü Bırak Yaşamaya Bak* adlı kitabından bir bölümle Amerika'da papaz okullarının işleyişi üzerine bir metin eklenmiştir. 17. *İslâm Tarihinde İlk Melâmet* (İstanbul 1950). Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'nin, Ebû'l-Alâ el-Affî tarafından neşredilen *er-Risâletü'l-Melâmetiyye* adlı eserinin bazı ilâve ve açıklamalarla tercümesidir. 18. *Müslümanlıkta Hac Farızası* (*Farızanın Hikmeti ve İcüyü*) (Diplomat H. A'dan, İstanbul 1939).

C) Yayıma Hazırladığı Eserler. 1. *İslâm Ahlâkının Esasları* (Babanzâde Ahmed Naim, İstanbul 1945). Ahmed Naim'in, daha önce *Sebilürreşâd*'da tefrika edilen eserinin bazı notlar ilâvesiyle yapılan sadeleştirilmiş neşridir. Eserin başına, Ahmed Naim'in Osman Nuri Ergin tarafından kaleme alınan biyografisi ilâve edilmiştir. 2. *Kur'an-ı Kerim'den Âyetler* (Mehmed Âkif Ersoy, İstanbul 1944). Mehmed Âkif'in bazı âyetleri tefsir mahiyetinde *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilürreşâd* mecmualarında yayımladığı makalelerinin derlenmesi suretiyle meydana getirilmiştir. Kitabın ikinci bölümünde Mehmed Âkif'in Millî Mücadele yıllarında verdiği vaazlar da yer almaktadır. 3. *Safa-*

hat (Mehmed Âkif, İstanbul 1944). Eseri, başına şairin hayatı, eserleri, edebî, beşerî ve fikrî hüviyeti hakkında bilgi veren bir giriş, sonuna da indeks ve lugatçe ekleyerek yeni harflerle neşretmiştir.

Ömer Rıza Doğrul'un bunlardan başka tarihî ve edebî eserlerle romanlardan ibaret birçok tercümesi daha vardır. Beydebâ'dan *Kelile ve Dimne* (İstanbul 1941), Valmiki'den *Ramayana* (İstanbul 1942), Halil Cibran'ın *Nebî* adlı eserinden *Hak Erenler* (İstanbul 1946), Herodot, Beydebâ ve Mevlânâ'dan derlenen *Dost Görünen Düşman* (İstanbul 1947) gibi tercümelerinin yanında *Gobi Çöllerinde* (Sven Hedin'den, İstanbul 1933), *İspanya'da Engizisyon* (Clement Wood'dan, İstanbul 1938), *Marko Polo'nun Sergüzeştileri* (Charles Finger'dan, İstanbul 1938), *Tarihin Meşhur Kadınları* (Markum Leo'dan, İstanbul 1939), *Lord Nelson ve Leydi Hamilton'un Büyük Aşk* (Markum Leo'dan, İstanbul 1939), *Borjyaların Cinayeti* (Alexandre Dumas'dan, İstanbul 1939), *Büyük Katerina ve Aşıkları* (Markum Leo'dan, İstanbul 1939), *Hayat Kırkında Başlar* (Walter Pitkin'den, İstanbul 1939), *Şahika* (A. J. Cronin'den, İstanbul 1941), *Şark Rüzgânı Garp Rüzgânı* (Pearl S. Buck'tan, İstanbul 1941), *Yağmurlar Gelince* (Louis Bromfield'den, İstanbul 1942), *Canavar Tohumu* (Pearl S. Buck'tan, İstanbul 1943), *Karanlık ve Aydınlik* (Florence L. Barclay'dan, İstanbul 1943), *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a* (Klaviyo'dan, İstanbul, ts.), *Uçurum* (Corelli'den, İstanbul, ts.), *Gövde Değiştiren Kafalar* (Thomas Mann'dan, İstanbul 1945), *Bir İzdivacın Portresi* (Pearl S. Buck'tan, İstanbul 1946) gibi eserler, tercümelerinin çeşitliliğini göstermektedir.

Ayrıca Herbert N. Casson'dan *Hayatta İlerle ve İlerlet* (İstanbul 1940), *İnsanları İdare Etme Sanatı* (İstanbul 1941), *Parlak Bir İstikbal Nasıl Kazanılır* (İstanbul 1942), *Para Kazanmak ve Kullanmak Sanatı* (İstanbul 1950); W. E. Sargent'ten *Evlilik Hayatında Daha Bahtiyar Olmanın Yolu* (İstanbul, ts., 1976); Dale Carnegie'den *Dost Kazanmak ve İnsanlar Üzerinde Tesir Yapmak* (İstanbul 1938), *Söz Söylemek ve İş Başarmak Sanatı* (İstanbul 1939), *Meşhur Adamların Meşgul Tarafları* (İstanbul 1940), *Üzüntüsüz Yaşamak Sanatı* (*Üzüntüyü Bırak Yaşamağa Bak*, İstanbul 1948) adlarıyla halk için hazırlanmış Amerika ve Avrupa'da satış rekorları kıran (best-seller) bazı eserlerin tercümesi de ona aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Eşref Edip [Fergan], *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muahharin Yazıları*, İstanbul 1938, s. 21-24, 423-468; Mithat Cemal [Kuntay], *Mehmed Âkif*, İstanbul 1939, tür.yer.; *Türk Maarif Tarihi*, s. 966; *Büyük Millet Meclisi Albümü: 23 Nisan 1920 - 14 Ekim 1973* (haz. Kâzım Öztürk), Ankara 1973, s. 297; B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (trc. Metin Kırıatlı), Ankara 1984, s. 417; Ethem Ruhi Fırlı, *Kadiyanilik: Ahmediyye Mezhebi*, İzmir 1986, s. 93-97; Salih Akdemir, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri*, Ankara 1989, s. 44-48; Tâhiru'l-Mevlevî (Olgun), *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri* (haz. Sadık Albayrak), İstanbul 1990, s. 276, 407; Zafer Hasan, "Ö. Rıza ve Hizmetleri", *Cumhuriyet*, İstanbul 14 Mart 1952; Hilmi Ziya Ülken, "Ömer Rıza Doğrul", *Yeni Sabah*, XIII/5044, İstanbul 17 Mart 1952; R. Ekrem Koçu, "Doğrul, Ömer Rıza", *İst.A*, IX, 4651-4653.

MUSTAFA UZUN

DOĞRULUK

(bk. SİDK).

DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ

(bk. HOLLANDA
DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ;
İNGİLİZ DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ).

DOĞU TÜRKİSTAN

(bk. TÜRKİSTAN).

DOĞUBAYAZIT

Ağrı iline bağlı ilçe merkezi.

Ağrı dağının güneybatısında, Aras ırmağının kollarından olan Zenkimar suyu kavuşan Sarısu çevresinde gelişen düzlükte denizden 1600 m. yükseklikte kurulmuştur. Doğu Karadeniz kıyıları'nın önemli limanı olan Trabzon'u Erzurum üzerinden Tebriz'e bağlayan ticaret yolunun üzerinde ve bu yolun Türkiye sınırını terkettiği Gürbulak kapısına 36 km. mesafede bulunur. Doğubayazıt Türkiye'den İran'a giden yol üzerindeki son durağı teşkil eder. Bu sebepten eskiden beri bir gümrük merkezi ve müstahkem mevki olarak büyük rol oynamıştır. Zira burası, tarih boyunca Anadolu'ya doğudan sokulmak isteyen istilâci ordulara karşı ilk hedefi teşkil eden bir kale olduğu gibi aksi doğrultudaki askerî hareketler için de çok önemli bir üs teşkil etmiştir.

Doğubayazıt günümüzdeki yerinde Cumhuriyet'ten sonra kurulmuş yeni bir şehirdir. Eski merkez ise bugünkü Doğubayazıt'ın 8 km. kadar güneydoğusunda, ovaya ve bugünkü şehre yüksek-